

קרי וכתוב

קריין ולא כתיבן וכתובן ולא קריין הלכה למשה מסיני

(נדרים לז:)

מצינו כמה פעמים בש"ס דקאמר בפירוש הלממ"ס, ואינו דוקא, רק ר"ל דבר חזק כהלממ"ס, כדאמר' [נדרים ל"ז ב'] כתיבין ולא קריין הלממ"ס, וקא חשיב התם כמה קראי דנביאים וכתובים. (תפארת ישראל יומא פ"ב אות יב)

ר"ק (בהקדמות) (כ"א) (ראשונים)

ונראה כי המלות האלה נמצאו כן, לפי שבגלות ראשונה אבדו הספרים ונטלטלו, והחכמים יודעי התורה מתו. ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם. ובמקום שלא השיגה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים וכן כתבו בדרך אחד מבפנים ובדרך אחר מבחוץ.

אברבנאל (בהקדמות) (א"ח"ה)

והדעת הזה... עצתם רחקה מני, כי איך אוכל בנפשי להאמין ואיך אעלה על שפתי שמצא עזרא הסופר ספר תורת האלקים וספרי נביאיו ושאר המדברים ברוח הקדש מסופקים בהפסד ובלבול, והלכה ספר תורה שחסר ממנו אות אחת הוא פסול, כ"ש בקרי וכתוב שבאו בתורה שכפי הקרי יחסרו בתורה כמה וכמה מהאותיות.

והנה נחמתנו בעניינו שתורת השם אתנו בגלותנו, ואם נחשוב שעבר על ספר התורה ההפסד והבלבול כדברי האנשים האלה, לא יסאר לנו דבר קיים שנסמוך עליו. והנה הנביא ישעיהו אמר ובה לציון גואל וגומר ואני זאת בריתי אותם רוחי אשר עליך וגומר לא ימוש וגומר, שהנה ייעד בזה שתהיה תורת השם ודברי הנבואה ורוח הקדש תמיד שגורים וקיימים בנו בלי שום ספק ופקפוק כלל, וזהו כח העיקר הח' מעיקרי הדת שהניח הרב הגדול בפירוש המשנה שיחוייב כל בעל דת להאמין והוא שהתורה שבידינו היום היא הנתונה למשה בהר סיני מבלי חילוף ושנוי כלל.

ומלבד זה אשר הוא בחק האמונה, הנה עוד אשאל מאתם כפי הסברה הגוברת, אם היה הקרי וכתוב כפי מה שמצאו בספרים המחולפים ולא איפשיטא לעזרא הסופר אי זה הדרך משם ישכן אור ושם שתי הנסחאות אחד מבחוץ ואחד מבפנים, אם כן איפה למה בפירוש הכתובים נסמוך תמיד על הקרא ולא על הכתב, ולמה עזרא בהיות הדבר אצלו מסופק עשה הניקוד תמיד מסכים עם הקרי ולא עם הכתיב מורה שהיה דעתו שהקרי הוא האמת ולכן שם בו הנקודות לא כפי הכתוב, ואם היה כן דעתו, היה לו לשום נסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה, והכתיב ישים מבחוץ כיון שלא הסכים בה דעתו.

סוף דבר, שאם היו הקרי והכתיב שתי נסחאות שמצא עזרא בספרים מפני ההפסד והבלבול, אין לנו דרך לדעת למה תהיה קריאתנו כולה והנקודות שעשה עזרא תמיד כפי הנסחא אשר בחוץ ולא אחד בהם שתהיה הקריה והנקודה כפי הכתב.

ועוד שנית, אם היתה סבת זה הפסד ובלבול שנפל בספרים מצד הגלות, היה ראוי שיבא ע"ד מקרה כפי המקום שנטשטש או נמצא, ואתה תמצא בספר תורת האלקים בפרשת לך לך שכתוב מלך צביים והקרי הוא מלך צבאים וכתוב פעם אחרת צביים וקרי גם כן צבאים, האם נפל במקרה הטשטוש והבלבול במלת צביים תמיד. וכן ילדה את יעוש לעשו את יעוש ושניהם כתיב יעוש.

עוד תשוב תראה, שכל נערה שבאה בתורה שהם כ"ב פעמים כולם כתוב נער בלתי אחד שהוא ונתנו לאבי הנערה שכתוב מלא נערה וכל כ"א הנשארים כתוב נער. מי האיש החכם שיאמר שנפסדה הנערה ההיא תמיד בכל ספר התורה בכמה פעמים. וכן תמצא שבכל הפעמים שנזכר בתורה מצותיו כתוב מצותו והם ד' פעמים, האם זה ההפסד נפל במקרה תמיד במלת מצותיו. ועוד הנה ההפסד והבלבול אפשר שיהיה בסבת חסרון אות אחד או אותיות כענין מצותיו שיאמרו שנפסד ה"ד ונשאר מצותו, אבל במה שאמרה תורה ובעפולים וקרי בטחורים וכן כתיב ישגלנה וקרי ישכבנה, איך יתכן שיהיה זה בסבת הפסד וטשטוש וכאלה רבים לאין מספר בספרי הנביאים. אלא שאין הדבר כאשר חשבו החכמים האלה ושרי להו מריהו בדעת הזה.

ר"ז ילין (הוצאת המוסד הירוק) (העברית) (י"א) (ה'תש"ח) (8-11)

אהרן בן-אשר חיבר ספר אשר קרא לו בשם "דקדוקי הטעמים"... לסבת הקרי והכתיב הוא מוצא בתמימות טעם מוזר לקיים את שתי הנסחות באמרו: "והאומר אמר את הדברים האלה פעמיים, בשני זמנים ובשני מקומות, ופעם אמר כן ופעם באפן השני, וצוה לכתב אחד מבחוץ ואחד מבפנים, וכלם ברוח הקדש מפי צירי אמונה ולא חלפו ולא שנו ולא המירו, ולא נמצא אחד מהם סותר דברי חברו". ולדבר זה הוא מצרף גם את "זכור ושמור" שבשני לוחות הברית, הראשונים והשניים.

ישראל ילין (הוצאת מוסד הרב קוק) (העברית)

הוצעו שיטות שונות להסברת מקורן של הערות כתיב וקרי, אך כולן אינן מניחות את הדעת ואינן מסבירות את כל הדוגמאות. שיטה אחת מניחה שהקרי אינו אלא הצעת תיקון שרירותית של בעלי המסורה, שרשמו את הצעותיהם בגליון, כקרי. נגד השערה זו נאמר בעיקר הנימוק, שיש מקומות (אמנם נדירים ביותר), שבהם הקרי אינו עדיף על הכתיב, ואף גרוע ממנו... אחרים סבורים שהיה מעין כתב-יד מופתי, ארכיטיפוס, והרשום בו נקבע ככתיב, ואילו הקרי הוא שינויי נוסחאות מכתב-יד אחרים. אחרים סבורים שהיו שניים או שלושה כתב-יד מופתיים והערות כתיב וקרי נוצרו על ידי השוואת נוסחאותיהם; נוסח הטופס הנבחר או נוסח הרוב הוכנס לפניו, ונוסח הטופס השני, או המיעוט, נרשם בגליון, כקרי. הצעה אקלקטית רואה בהערות אלו הצעות תיקון של בעלי המסורה על יסוד כתב-יד; ואין להכריע.

כבר בארתי במק"א באורך, שהיה דרך חז"ל לדרוש כ"מ שבא שם קרי וכתוב, ושלדעתם בא תמיד הקרי כפי הפשט והכתיב כפי הדרוש, שכן תמצא תמיד שדרושי חז"ל בנויים על הכתיב לא על הקרי.

אברבנאל (בהקדמה לזריחה)

אבל אמתת הענין אצלי הוא שעזרא ואנשי כנסת הגדולה מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם כמו שנכתבו, וקודם שהתעורר עזרא לעשות הנקוד והטעמים וסופי הפסוקים עיין במקרא והדברים אשר נראו אליו זרים כפי טבע הלשון וכוונת הספור וחשב בעצמו שהיה זה לאחד מב' סבות.

אם שכיוון הכותב בדברים הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התורה כפי מעלת נבואתו ועומק חכמתו, ולכן לא מלאו ידו לגשת ידיו למחוק דבר מספרי האלקים, כי הבין בדעתו שבחכמה יתירה נכתבו כן, ושלסבה מן הסבות נכתבו האותיות החסרות והמיותרות והלשונות הזרים ההם, ולכן הניחם בכתב מבפנים כמו שנכתב. האמנם שם מבחוץ הקרי, שהוא פירוש הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ופשיטות הענין.

ומזה המין תמצא כל הקרי וכתוב שבתורה, שמהם כתב תמיד מלך צביים, לפי שבזמן הקדום כך היה שמו, ואולי שמפני שהיתה ארצו צבי היא לכל הארצות, ועזרא פירש בקרי שהוא מלך צבאים, כי כן נקראה הארץ ההיא בזמן בית שני. גם בכל מקום כתב משה רבינו ע"ה שם הנערה חסר ה"א בלשון נער, והסבה בזה, בעלי המסרה יעירו עליה, שהיא מפני שהנערה בת ישראל ראוי שאיש לא ידעה כאלו היא נער, אבל בטענת הבתולים אחר שנתפרסם ענינה כתב נערה מלא. וככה במלת מצותיו כתב משה מצותו, לפי שהמצות כולם מתאחדות כאלו הם כולם מצוה אחת כמ"ש את לוחות האבן והתורה והמצוה. וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולים שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הגבוהים ההם, הוצרך לפרש בקרי שהם הטחורים. וכן ישגלנה, לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה. וכן כל השאר קרי וכתוב שבתורה ענינם באמת שכתוב בכוונה לסבה מן הסבות, והקרי ששם עזרא מבחוץ הוא פירושו כפשוטו. ולכן כאשר אחר כך עשה הנקודות שענינם גם כן לפרש הכתוב, הסכימם עם הקרי שהוא אמתת הענין ההוא.

גם אפשר שחשב עזרא שהיו בספרי הקדש תיבות ומלות שלא נכתבו כן בזרותם לסבה מן הסבות, כי אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי. אם בקצור ידיעת הלשון עברית, ואם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה בסדרה וישרה, והיה זה מהנביא או המדבר ברוח הקדש כשגגה יוצאת מלפני השליט, ולכן הוצרך לפרש אמתת המלה ההיא כפי הספור, והוא ענין הקרי אשר שם מבחוץ, כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוח הקדוש וכתביהם, ועשה זה בעצמו רצה לומר לפרש התיבה והמלה ההיא, ושמו מבחוץ להיותו פירוש שפירש הוא מעצמו, ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו.

הרב מרדכי ברילאר ('אמנה ומצא בלשון המקרא'; דעמל מנ)

...כל השיטות האלה אינן מניחות את הדעת. על כולן יש לשאול: חכמי המסורה – או הסופרים שלפניהם – הכריעו בלא ספק בין מאות ואלפים של נוסחות מתחלפות. כלום נבצר מהם לעמוד למניין – ולהכריע – באותם מקומות מועטים שנתירו לפנינו כהבדלים של קרי וכתוב?

נציע כאן הצעה, שאולי יש בה פתרון פשוט ומתקבל. ההבדלים שבין קרי וכתוב אינם מייצגים נוסחים מתחלפים של הכתיב; קל וחומר שאין הם תיקונים שנעשו בנוסח הכתיב. אלא כשם כן הם: הם מייצגים מסורות מתחלפות בין נוסח הכתיב לבין גירסת הקריאה!

וכך יש לתאר את השתלשלות המסורת שהביאה לידי יצירת הקרי והכתיב: נוסח המקרא נמסר לידי שני גורמים: לידי ציבור הסופרים, הכותבים אותו בספר, ולידי קהל הקוראים, הלומדים בו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. שני הגורמים האלה קשורים זה לזה בעקיפין: כי קהל קורא מתוך הספר שנכתב בידי הסופר. אך אין בכך כדי ליצור קשר ישיר בין ציבור הקוראים לבין עדת הסופרים; ולפיכך גם מסורת הקוראים איננה זהה בהכרח עם מסורת הסופרים. כי הסופרים מעתיקים איש מפי איש על פי מנהגי הסופרים הוותיקים; ואם נמצאו ביניהם מחלוקות יכריעו בינם לבין עצמם – על פי רוב סופרים או על פי רוב ספרים או על פי הזרם המקובל כמסומך בין הסופרים. וכעין זה – אך בלא קשר עם זה – נוהג גם ציבור הקוראים. כי התלמיד לומד מפי הרב את מסורת הקריאה; וקהל הלומדים שבבתי מדרשות מעביר מדור לדור את מנהגי הקוראים. ואם נמצאו ביניהם שינויי מסורות, יגברו זה על זה או ישפיעו זה על זה על פי רוב הקוראים או על פי המומחים שביניהם. קל לתאר בדרך זו, שמסורת הקריאה תתרחק לא פעם מהמסורת הוותיקה של הסופרים. אפילו שומרים שני הצדדים על מנהגי אבותיהם – אי אפשר שלא תתגלה מחלוקת בתוך קהל הקוראים או בתוך הסופרים. מחלוקת זו תוכרע בדרך המקובלת – על פי רוב מניין או על פי חכמים מומחים. אך אין כל סיבה להניח, שההכרעה המתקבלת בין הקוראים תהיה זהה תמיד להכרעה של הסופרים.

חילופים אלה שבין סופרים לקוראים הועברו מדור לדור במסורת חיה ונתקבלו על ידי חכמי המסורה. אף הם הורו לשמור על שתי המסורות: הסופר יכתוב כמסורת הסופרים, והקורא יקרא כמסורת הקוראים. הכתיב הכתוב בגופו של המקרא מבטא את מסורת הסופרים; הקרי הרשום בגליון מבטא את מסורת הקריאה.

[ועל פי זה תוסבר העובדה, שהקרי נראה בדרך כלל "סביר" יותר מן הכתיב: "טעויות" סופרים שכיחות מטעויות קוראים... ויש לציין עוד: מסתבר שלא תמיד היה ניתוק גמור בין הקוראים לבין הסופרים. על פי זה תוסבר העובדה, שהכתיב נראה לפעמים רחוקות "סביר" יותר מן הקרי. כגון: הקוראים נהגו לקרוא 'היצא', שהרי כך היה כתוב בספרים שלפניהם; ואילו הסופרים הכריעו לכתוב כספרים אחרים, שהיה כתוב בהם: 'הוצא'.]

אם הסבר זה הוא נכון, הרי כאן עדות מרשימה על נאמנות המסירה של חכמי המסורה. אין צריך לומר שלא הרשו לעצמם לתקן את הנוסח על פי הסברה; ואף לא הרשו לעצמם להשוות פרושות מקבילות ולתקן את האחת על פי השנייה; אלא יתירה מזאת: הם נמנעו גם מלהשוות את מסורת הקריאה למסורת הכתיבה – באותה מלה עצמה – ולתקן את האחת על פי השנייה. זאת, כאשר ברוב המקומות המסורת האחת – של הקוראים ולפעמים של הסופרים – נראית "סבירה" בהרבה מן המסורת האחרת.